

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 21 квітня 2020 року)

Суми
2020

Ідеологія шкільної правничої освіти в Російській імперії

Як відомо, ідеологія правничої освіти, без якої процес «передачі учням спеціальних знань, формування у них вмінь та навичок, що сприяють засвоєнню позитивного соціального правового досвіду та розвитку базових правових компетенцій» [1], після набуття Україною незалежності, здебільшого усе ще не має систематизованого характеру.

Саме тому було б доречно проаналізувати вже накопичений історичний досвід формування ідеології шкільної правничої освіти, який свого часу отримала Російська імперія, складовою частиною якої була Україна.

Як відомо, поразка І. Мазепи та П. Орлика, яка обернулася фактичним нівелюванням автономії українських земель у складі Російської імперії, поміж іншим, призвели до поширення досвіду петровських реформ на територію сучасної України. Це ж стосувалося й освітянських справ.

Як відомо, за час свого правління Петро I видав майже 20 тис. указів та інструкцій, якими були регламентовані найрізноманітніші аспекти життя імперії [2, с. 394]. Зокрема, одна з таких інструкцій, що з'явилися в петровські часи, наказувала заснувати «школу для вивчення цивільних і економічних справ», де юридична освіта мала поєднуватися з економічною [5, с. 27–29].

Пізніше Катерина II в своєму «Наказі» писала про необхідність поширення в народі відомостей про чинне законодавство, пояснюючи свою позицію наступним чином: «в іншому випадку громадянин буде залежати від певного числа

людей, що взяли собі в зберігання закони та їх тлумачать. Злочини не настільки частими будуть, чим більше людей Укладення читати і розуміти стануть. І для того наказати, щоб в усіх школах вчили дітей грамоті попеременно з церковних книг і з тих книг, котрі законодавство містять» [4, с. 50–51].

Зрозуміло, що в тих реаліях, коли правові норми часто висловлювали інтереси дворянства, гуманістичні положення «Наказу» залишилися лише на рівні благих побажань, а тому праву вчили лише в тих межах, які дозволяли б формувати належну добромисність і законслухняність учнів [5, с. 28].

Недаремно юридичну освіту шкільного рівня в XVIII ст. можна було отримати лише в кадетському корпусі – середньому військовому навчальному закладі, в якому учні вивчали юриспруденцію на третьому ступені навчання. Коли в 1731 р. Анна Іоанівна звеліла заснувати корпус кадетів, де «навчали арифметиці, геометрії, малюванню, фортифікації, артилерії і шпажним діям» [3, с. 87], там також з'явилися викладачі іноземних мов, історії, географії та юриспруденції [3, с. 88]. При цьому остання не користувалася особливою популярністю серед учнів. Зокрема, з 2 478 російських кадетів в 1733 р. юриспруденції навчалося лише 11 [5, с. 30]. У 1860-х рр., коли кадетські корпуси були перетворені на військові гімназії, їх навчальний план продовжував включати в себе законознавство, яке характеризувалося механічним заучування законів.

У 1849 р. законознавство було запроваджено у навчальні плани в усіх гімназіях Російської імперії замість вивчення стародавніх мов. При цьому, гімназисти, які відзначилися в цій дисципліні, отримували право на 14-й чин, якщо вони йшли на державну службу.

Утім, після виходу в світ у 1864 р. нового Статуту гімназій, викладання законознавства, як самостійного предмету, було повністю припинено. Це рішення пояснювали відсутністю

як навчальної літератури, так і кваліфікованих викладачів, що бажають вивчати право [5, с. 31].

Остання спроба запровадити курс законодавства була здійснена протягом 1905-1906 рр., коли ліберальні ідеї охопили практично всі сторони життя російського суспільства. Зокрема, саме на законодавство поклали надію на розвиток правосвідомості населення. Звісно, означена мета не була досягнута, хоча сам зміст навчальної програми охоплював такі розділи юриспруденції про державу і право як загальну теорію, основи державного права, а також кримінальне та цивільне право. Проте, їх уривчастий характер не дозволив досягти бажаного результату – сформувати правову грамотність людей, забезпечити потребу правомірної поведінки тощо. Крім того, ані методика право виховної діяльності, ані сама структура підручників не були продуманими, а тому правове виховання фактично не мало системного характеру. Отже, фактично можна зазначити, що метою запровадження законодавства у той період було не стільки збільшення рівня правової освіти населення, що було не вигідним для владної верхівки царської Росії, скільки нагальна потреба сформувати законслухняний образ поведінки неповнолітніх з акцентуванням на системі обов'язків суб'єкта. При цьому викладання законодавства було покладене на практичних працівників органів юстиції: суддям, прокурорам, нотаріусам. Вчителям історії не було довірено цей предмет, адже вони не мали юридичної підготовки, хоча фактично держава була занепокоєна можливістю надмірного історизму та абстрагування.

Після поразки ж першої російської революції 1905-1907 рр. ситуація змінилася: викладання законодавства з навчального плану взагалі було вилучене; обов'язок же ознайомити учнів із суспільним та державним ладом Росії та її правом було покладено на вчителів історії.

Ця ситуація змінилася лише після жовтневого перевороту 1917 р., коли викладання правових знань у школі було відновлене.

1. Арсланалиев А. К. Тенденции развития правового образования школьников *Известия ДГПУ. Психолого-педагогические науки*. 2011. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-gazvitiya-pravovogo-obrazovaniya-shkolnikov> (дата останнього відвідування 15 квітня 2020).

2. Буровский А. М. Несостоявшаяся империя: Историческое расследование. Красноярск: БОНУС; Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 512 с.

3. Законодательство императрицы Анны Иоанновны / Сост. В. А. Томсинов. Москва: Зерцало, 2009. 288 с. (Серия «Русское юридическое наследие»).

4. Императрица Екатерина Вторая. Наказ, данный Комиссии о сочинении проекта нового Уложения / под ред. В. А. Томсинова. Москва: Зерцало, 2008. 544 с. (Серия «Русское юридическое наследие»).

5. Шкарлупина Г. Д. Теория и методика преподавания правовых дисциплин: учебно-методическое пособие для студентов специальности «Юриспруденция». Москва – Берлин: Директ-Медиа, 2014. 359 с.